

کرد و کردستان

تاریخ

تحقیقی جامع در سرگذشت تاریخی و سیاسی گُردها از هزاره‌های ماقبل تاریخ تاکنون
همراه با تاریخ تحلیلی مبارزات و قیام‌های ۲۵۰ سال اخیر کردستان

سرشناسه: روحانی، کمال، ۱۳۵۵

عنوان و نام پدیدآور: کرد و کردستان در گذر تاریخ : تاریخی بلند دامن از فرازها و فرودها، قیام‌ها و رسوم ملتی به درازنای تاریخ/تحقیق و تدوین کمال روحانی.

مشخصات نشر: سنندج: آراس، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۵۹۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۷۸-۳۱-۰۰

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۸۱.

موضوع: کردان -- تاریخ

موضوع: Kurds -- History

موضوع: کردستان -- تاریخ

موضوع: Kurdistan (Iran: Province) -- History

رده بندی کنگره: DS۵۹

رده بندی دیویی: ۹۵۶/۰۰۴۹۱۵۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۱۸۵۱۸

شارات آراس

گُرد و کُرسن در گُذر تاریخ

تاریخی بلند دامن از فرازها و فرودها. قلم به رسم ملتی به درازنای تاریخ

تألیف و تحقیق: دکتر کمال وحید

صفحه آرایی: امیر نحوی

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۸

ناشر: آراس

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۹۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۷۸-۳۱-۰

مرکز پخش: سنندج پاساژ عزتی انتشارات آراس

+۹۸-۸۷-۳۳۱۲۸۳۴۱

arasbooks73@gmail.com

arasku.blogfa.com

فهرست

پیشگفت.....	۲۱
دزاش فصل‌ها.....	۲۲
بخش اول: جغرافیه، کردستان، منشأ نژادی و تاریخی کردها	۲۵
فصل اول: موقعیت، جغرافیا و حدود کردستان.....	۲۷
توپوگرافی طبیعی کردستان.....	۳۰
کردستان ترکیه و سوریه.....	۳۰
کردستان ایران و مناطق گردنشین.....	۳۲
کردستان عراق.....	۳۶
رودها و شبکه‌های آبی کردستان.....	۳۷
دریاچه‌ها.....	۴۴
اقلیم کردستان.....	۴۵
آب و هوا.....	۴۶
پوشش گیاهی و جنگل.....	۴۷
فصل دوم: کرد و کردستان و منشأ تاریخی آن.....	۴۹
کردستان و گذار تاریخی اش.....	۴۹
منشأ مردمان کرد و منطقه کردستان.....	۵۸
مطالعات مستشرقین بر نام و منشأ کردها.....	۶۱

- کُردها، نوادگان حقیقی مادها ۶۵
 ریشه و نژاد مردم کُرد در تاریخ اعراب ۷۱
 نویسندگان کُرد و منشأ قومی مردم کُرد ۷۴

بخش دوم: سرگذشت تاریخی کُردها از قرون باستان تا کنون ۸۳

- نمودار دوره‌های تاریخی ایران - ماقبل اسلام ۸۵
 فصل اول: کُردستان از کوتی (گوتی) تا حکومت ماد ۸۷
 قوم گُرنی یا کوتی ۸۹
 منشأ قومی و زبان کوتیان ۸۹
 آثار تمدنی کوبیان در عهد باستان ۹۰
 لولوبی‌ها ۹۲
 تمدن و زبان قوم لوللو ۹۳
 کاسی‌ها و محل سکونت آنها ۹۳
 زبان و دین کاسی‌ها ۹۵
 هوری‌ها ۹۵
 هوری‌ها و نقش‌شان در ترکیب قومی ساکنان کُردستان ۹۶
 میتانی ۹۷
 سوباری ۹۸
 نایری ۹۸
 ماننا یا مَناثیان ۹۹
 اورارتو ۱۰۱
 زبان و منشأ قومی اورارتویی‌ها ۱۰۲
 ساختار اقتصادی اورارتو ۱۰۳
 فصل دوم: کُردستان از مادها تا هخامنشی ۱۰۵

۱۰۵	حکومت ماد
۱۰۶	دولت ماد
۱۰۷	آشوری‌ها و مادها به روایت هرودوت
۱۰۷	شاهان ماد
۱۰۸	دیوکس: دیاکو (۷۰۸-۶۵۵ ق. م)
۱۱۰	فرورتیش
۱۱۰	هوخشتر: کیاکسار
۱۱۱	تانتوتاز سکاها در آسیای غربی
۱۱۲	تسخربیه‌وا، انقراض آشور
۱۱۳	جنگ هخامنشی با لیدیّه
۱۱۴	آستیاگس: ازهاک
۱۱۵	حدود ماد
۱۱۶	انقراض دولت ماد
۱۱۹	تمدن مادی‌ها
۱۲۳	فصل سوم: کردستان از هخامنشی تا ساسانی
۱۲۳	تغییر حکومت از مادها به پارسی‌های سغاه‌ش
۱۲۴	دودمان هخامنشی
۱۲۴	سلطنت کوروش
۱۲۵	تولد کوروش، تربیت پارسی‌ها
۱۲۵	کودکی کوروش
۱۲۷	کوروش در دربار ماد
۱۲۸	نوشته‌های هرودوت در باب خواب آستیاگ
۱۳۳	قیام کوروش بر شاه ماد
۱۳۵	کردها و مادها در زمان هخامنشی

- ۲۲۰ کُردان شبانکاره
- ۲۲۱ امارت صاصون: ساسون
- ۲۲۱ گلباغی
- ۲۲۲ حکومت لُر بزرگ
- ۲۲۳ لُر کوچک
- ۲۲۳ مروانیان
- ۲۲۴ مَکری
- ۲۲۵ منتسا
- ۲۲۵ هذبانیان
- ۲۲۷ **بخش سوم: کُردها، قاه و مبارزات رهایی بخش**
- ۲۲۹ **فصل اول: تقسیم کُردستان و تأثیر آن بر قیام کُردها**
- ۲۲۹ عهدنامه‌های دولتی و نقش انحصار قیام کُردستان
- ۲۳۲ تقسیم کُردستان در پیمان‌های ایران و عثمانی
- ۲۳۲ پیمان آماسیه
- ۲۳۳ عهدنامه صلح استانبول اول
- ۲۳۴ عهدنامه استانبول دوم
- ۲۳۵ عهدنامه سراب
- ۲۳۶ عهدنامه زهاب یا عهدنامه قصر شیرین
- ۲۳۷ عهدنامه احمد پاشا
- ۲۳۹ پیمان استانبول
- ۲۴۰ عهدنامه گردان
- ۲۴۱ عهدنامه ارزنه‌الروم اول
- ۲۴۱ عهدنامه ارزنه‌الروم دوم

۲۴۳	جدول عهدنامه‌های ایران و عثمانی از صفوی تا قاجار.....
۲۴۴	قراردادهای بین‌المللی بر تقسیم کردستان.....
۲۴۴	سایکس پیکو.....
۲۴۵	معاهده سور.....
۲۴۶	پیمان لوزان.....
۲۴۹	فصل دوم: کردهای ترکیه، قیام‌ها و مبارزات.....
۲۴۹	کردستان ترکیه.....
۲۵۰	قام بدرخان در بوتان.....
۲۵۳	ادامهٔ تأثیرات سیاسی بدرخانیان.....
۲۵۴	قیام یزدان‌شاه ۱۸۵۳م.....
۲۵۶	قیام‌های دیگر کردان ترکیه در قرن ۱۹ میلادی.....
۲۵۷	قیام ابراهیم پاشای میلان.....
۲۵۸	کردستان در بحبویه جنگ جهانی اول.....
۲۶۰	قیام شیخ سعید پیران.....
۲۶۳	قیام آرارات یا آگری داغ (خوی پس).....
۲۶۸	قیام درسیم و قتل عام کردها.....
۲۷۰	کردهای ترکیه از بعد از قیام درسیم، ۱۹۷۰ میلادی.....
۲۷۲	حزب پ. ک. ک و مبارزات سیاسی آن.....
۲۷۶	عبدالله اوجالان.....
۲۷۸	نتایج مبارزات سیاسی کردهای ترکیه.....
۲۸۳	فصل سوم: کردهای ایران، قیام‌ها و مبارزات.....
۲۸۳	کردهای ایران.....
۲۸۳	خان لپ زیرین.....
۲۸۴	قیام بلباس‌ها.....

بخش چهارم: زبان، ادبیات و فرهنگ شناسی کُردستان ۴۸۳

فصل اول: زبان و گونه‌های ادبیات کُردی ۴۸۵

زبان مادی ۴۸۷

خط و الفبای مادی ۴۹۰

الفبای کنونی زبان کُردی ۴۹۱

مصوب‌های کوتاه و بلند کُردی با مثال ۴۹۲

الفبا لاتین زبان کُردی کرمانجی ۴۹۳

تقسیم بندی سره‌های زبان کُردی ۴۹۴

الف - کرمانجی شمالی ۴۹۴

ب - کرمانجی جنوبی (سورانی) ۴۹۴

ج - کرمانشانی - لُری ۴۹۵

د - گورانی - زازایی ۴۹۵

گونه‌ها یا انواع ادبی در زبان کُردی ۴۹۶

انواع نواها و نغمه‌های فولکلور ۴۹۶

بیت یا منظومه‌های داستانی ۴۹۶

قسمت‌های بیت ۴۹۷

چند بیت‌های کُردی ۴۹۷

تقسیم بندی بیت‌ها ۴۹۸

حه‌یران، حیران ۴۹۹

چند ویژگی حیران ۴۹۹

نمونه‌ای از حیران به لهجه سورانی (مُکری) ۵۰۰

گه‌لو ۵۰۱

گولی گولی؛ به‌هاره؛ ئازیزه؛ پاییزه، شه‌وه ۵۰۲

لالایی ۵۰۳

۵۰۳	چند ویژگی لالایی‌ها.....
۵۰۴	نمونه‌ای از لالایی به لهجه سورانی مَکری:
۵۰۵	ترانه‌های مه‌شکه.....
۵۰۵	نمونه‌ای از ترانه مشکه به لهجه سورانی مَکری:
۵۰۶	نغمه‌های سوگ.....
۵۰۶	نمونه‌ای از ترانه سوگ به لهجه سورانی مَکری.....
۵۰۷	گُرانی (قام: مه‌قام).....
۵۰۷	از لحاظ شکل و وزن.....
۵۰۸	قصه داستان، طنز و هزل.....
۵۰۹	ادبیات کودکان.....
۵۱۰	موضوع ادبیات کودکان با تمرکز بر قصه و داستان.....
۵۱۰	طنز یا گالته و گپ.....
۵۱۰	هجو و هزل.....
۵۱۱	طنز در ادبیات و فولکلورگردی.....
۵۱۳	فصل دوم: لباس و پوشش کردها
۵۱۳	لباس محلی کُردان.....
۵۱۳	الف: لباس مردان، شامل.....
۵۱۴	ب: لباس زنان، شامل.....
۵۱۵	قسمت‌های لباس زنانه کُردی در گذشته.....
۵۱۷	فصل سوم: تقویم کردی و فصول و ماه‌ها
۵۱۷	الف) تاریخ‌ها و گاه‌شماری‌های رسمی.....
۵۱۸	ب) تاریخ‌نگاری‌ها و گاه‌شماری‌های محلی.....
۵۱۹	ت) تاریخ‌نگاری‌های فصلی.....
۵۲۱	فصل چهارم: جشن‌ها و اعیاد ملی و مذهبی کردها

۵۲۲	 نوروز در کُردستان
۵۲۵	 نوروز و مراسم نوروزی
۵۲۷	 فصل هفتم: تاریخ کُردستان به روایت تصویر
۵۸۱	 منابع و مآخذ تحقیق

روژگار، هاپیومی وهک، نه سپۆنی ورد
هیزو توانای لی بریوم دهرده کورد
(هیمن)

پیشگفت

به باور این مجاز، تاریخ هر ملّتی، آئینه تمام نمای آن ملّت است که می توان، گذشته را در آن، ترسیم کرد. به آینده رسید و همزمان با آن، فرازها و نشیب های همان مردم را آسیب شناسی نمود بر مبنای اساس، مطالعه و بررسی تاریخ اقوام و ملل برهمگان، لازم است.

در این میان، تاریخ مردم کُرد از همان تاریخ ما و سرگذشت هایی است که خوانش و بررسی آن، لازم می نماید؛ زیرا، سرگذشتی است، پُر فراز و نشیب و انباشته از وقایعی تلخ و شیرین که چون فیلمی داراماتیک در ذهن راننده جلوه می کند و در پس هر غصّه و رنجی و حتی تبسمی، پوزخندی و مکر، در دین است که می توان هنگام مطالعه تاریخ این مردم به وضوح آن را دید.

آری! تاریخ کردستان، تاریخی است، پُر از شکوه اما آغشته به خون، تاریخی است پُر از مردانگی و غیرت ولی انباشته از غدر. تاریخی است، پُر از شهسواری، تمدن و قدمت، لاجرم، گره خورده است با فریب و سرکوب و محنت.

نتیجه آنکه، نگارش تاریخ و سرگذشت چنین مردمی، آغشته و برآمده از حوادث قرون، بسی دشوار است که دقت و وسواسی دوچندان می طلبد و همین امر، کار را بر همچو منی، دشوار می نمود.

این جانب از مدّت‌ها پیش، دنبال کتابی جامع با چنین ویژگی‌هایی بودم که تمامی ادوار تاریخ کرد و کردستان را تا کنون در خود داشته باشد و نیز تاریخ قیام‌ها و مبارزات رهایی بخش کردها را مفصّل شامل شود اما نتوانستم آنچه را می‌خواستم فراچنگ آورم. لذا در مدّت چند سال با مراجعه به منابع مختلف، خوشه خوشه جمع نمودیم که به لطف خدا، حاصل آن، چیزی است که خوانندگان، ملاحظه می‌فرمایند.

به گمان نویسنده، کتاب «کرد و کردستان در گذار تاریخ» توانسته، نقایص کتب قبلی را جبران کند و تاریخ مردمان کرد را از گذشته تا کنون به صورت مبسوط و تحقیقی در اختیار خوانندگان عزیز بگذارد.

گزارش فصل‌ها

کتاب مذکور در چهار بخش و بیست فصل مجزّا تدوین شده است:

بخش اول: جغرافیای کردستان، منشأ تاریخی و زبانی کردها

فصل اول: در این فصل، جغرافیای کردستان از حدود و ثغور آن، بررسی و هم از اقلیم، جمعیت و آب و هوای آن، بحث شده است؛

فصل دوم: به منشأ تاریخی و قومی مردم کرد می‌پردازد و دیدگاه بزرگان محقق را در این باب بیان کرده و هم دیدگاه کردها را دربارهٔ نژاد به پهنر تحقیق می‌کشانند؛

بخش دوم: سرگذشت تاریخی کردها از قرون باستان تا کنون

فصل اول: گزارشی است از تاریخ حکومت‌ها و اقوام هزاره‌های قبل از میلاد تا تشکیل حکومت ماد که به نوعی، اجداد اولیهٔ کردهای امروزی محسوب می‌شوند؛

فصل دوم: به حکومت ماد و تمدن مادها از ابتدای پیدایش تا جایگزین شدن حکومت هخامنشی پرداخته است؛

فصل سوم: به حکومت هخامنشی‌ها تا ساسانی می‌پردازد و نیز حملهٔ اسکندر و حکومت سلوکی‌ها و اشکانیان و سرگذشت کردها در این دوره حساس؛

فصل چهارم: به ظهور اردشیر ساسانی پرداخته است و تاریخ کردهای را در عصر

ساسانی تا شروع اسلام بررسی می‌کند؛

فصل پنجم: تاریخ کردها را در عصر اسلامی تا حمله مغول بررسی کرده و نیز سرگذشت کردها را در این دوره پر فراز و نشیب بیان می‌کند؛

فصل ششم: به تاریخ کردها از مغول تا قاجار می‌پردازد؛ یعنی، همزمان با بررسی اوضاع کردها و کردستان، رویکرد حکومت‌های مغول، ایلخانان، صفویه، قاجار را در قبال کردها مورد بررسی قرار می‌دهد؛

فصل هفتم: در این فصل، مهمترین امارت و حکومت‌های کردی، مورد بررسی قرار گرفت.

بخش سوم: تاریخی سیاسی کردها، مبارزات و قیام‌ها

فصل اول: به سبب اجرای قیام‌ها و مبارزات کردها می‌پردازد که آن هم براینده مخاصمات دول و بی‌عدالتیایی است که به اجحاف و ستم مضاعف بر مردمان کرد انجامیده است.

فصل دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم: تاریخ سیاسی و قیام‌های مردم کرد در ۲۵۰ سال اخیر است. در فصول مذکور، تمامی قیام‌ها و مبارزات کردها را در کردستان‌های ترکیه، ایران، عراق و سوریه و... تاکنون به چنبر تحقیق و مطالعه می‌کشاند و رویکرد حکومت‌های حاکم را در باره مبارزات کردها بیان می‌کند.

بخش چهارم: زبان و ادبیات یا فرهنگ شناسی کردستان

فصل اول: به زبان و ادبیات کردی به عنوان یکی از شاخصه‌های هویتی کردن پرداخته، شاخه‌ها و حوزه‌های رواج زبان کردی را در نقاط گردنشین بیان و هم چنین نشانه‌های خطی و آوایی را بررسی می‌کند؛

همچنین در این فصل، تمامی شاخه‌های ادبی از نوع شفاهی و رسمی آن بیان می‌شود تا خواننده، ضمن اطلاع از تاریخ کرد و کردستان با جنبه‌های مختلف ادبیات مردم کرد هم آشنایی یابد؛

فصل دوم: به لباس و پوشش کردها و انواع آن پرداخته؛ زیرا، پُر واضح است که

لباس هم چون زبان، شاخصه هر ملت و قومی محسوب می‌شود؛

فصل سوم: تقویم‌ها و تاریخ‌نگاری‌های مختلف کُردها را بیان می‌کند؛ تنوعی که در تقویم‌های مختلف کُردی مشاهده می‌شود، برآیندِ حالات و به‌کارگیری خاص هر تقویم در جای خود است؛

فصل چهارم: به اعیاد مختلف مذهبی و دینی کُردستان می‌پردازد تا شاخصه‌ای دیگر از شاخصه‌های مردم کُرد را به خواننده بنمایاند؛

همچنین به جشن ملی نوروز به عنوان قدیمی‌ترین و مهم‌ترین اعیاد کُردها از گذشته‌های دور تا کنون پرداخته و آداب و رسوم این عید باستانی را در میان کُردها، به چنبر تحقیق کشانیده است؛

فصل پنجم: گرایش به تصویرسازی از قدمت، فرهنگ، هنر، فولکلور و قیام‌ها و مبارزات کُردهای کُردستان به خواننده، ابرای درک بهتر مطالب کتاب، یاری می‌رساند. در پایان: فراهم شدن چنین مدارعای جز با نشستن بر سفره بزرگان و خوشه چینی از آستان علمی ایشان، محقق نمی‌شد. لذا، پاس تقدیر نخستین، شایسته آن بزرگان است. شایان ذکر است: این جانب در هر بابی تلاش می‌کند تا بهی که ممکن بوده، دقیق‌ترین نظریات را بیان کرده است. لذا، برای اینکه تاریخ مردمانم را بنگارم از هر مرجعی و منبعی بهره جسته‌ام، که آن را دقیق، مستند، بدون غرض و عا'مانه بافته‌ام، فرقی نمی‌کند، آن منبع، فلان کتاب دانشگاهی بوده باشد یا دایره المعارف یا فلان مقاله تحقیقی یا گزارشی رسانه‌ای. هدف بنده، رسیدن به واقعیت تاریخی کُرد و کُردستان از گذشته تا کنون بوده است و چنانچه بیان شد، برای رسیدن به چنین چشم‌اندازی از بهترین‌های تحقیق، بهره برده‌ایم تا چه در نظر آید!

کتاب مذکور در واقع، اثری جامع در باب کُرد و کُردستان و گذار تاریخی آن است به گونه‌ای که خواننده با مطالعه کتاب مذکور به اعظم مسایل و رویدادهای کُردستان و نیز قیام‌ها و مبارزات کُردها از گذشته‌های دور تاکنون پی خواهد برد.

و آخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین

کمال روحانی

۱۳۹۸/۰۵/۲۰